

Etimológiai, jelentéstani és szintaktikai adalékok

Negyedik közlemény*

15. Jazvai-zürjén *tul-kört*

A NyK. LXV. kötetének 213. lapján LITKIN *tul-kört* szavával foglalkoztunk. Láttuk, hogy ennek a jazvai-zürjén szónak a jelentése: (Коми-язвинский диалект 187:) 'a boronán levő fakarika': 'кольцо в бороне для прикрепления ее в оглобле', vagy (uo. 178:) 'деревянное кольцо для затягивания воза', illetőleg (Диал. хрестоматия по пермским языкам I. 121:) 'связка, соединяющая борону с оглоблей', GENETZnek minden bizonnyal idetartozó adata szerint is (JSFOu. XV 16:) 'hölzerner Ring an der Egge'. Az összetétel első tagjának, *tul*-nak a jelentése világos ('szeg, ék, cövek'), annál homályosabbnak látszik azonban a második tag. A *kört* (GENETZ: *kört* = *kört*) szó jelentése ti. 'vas', márpedig 'cövekvas' semmiképpen sem lehet egy fakarikának a neve. Olyan magyarázat, hogy az egyébként a jazvai-ban is jól ismert 'vas' jelentésű szó ebben az összetételben esetleg általánosabban 'karikát' jelenthetne, erőltetett és valószínűtlen volna, ezért említett cikkemben annak a lehetőségét latolgattam, hogy itt nem a 'vas' jelentésű *kört* szóval (~ votják *kort*; ehhez vö. pl. ERKKI ITKONEN: FUF. XXXI, 288) van dolgunk, hanem azzal a szóval, melynek származéka a zürjénség területén jól ismert *kertavni* 'megkötni' szó (~ udm. *kert-*; a hangmegfeleléshez vö. ERKKI ITKONEN, i. h. 303). Eszerint a *tul-kört* — a luzai zürjén *peł-kert* 'fejkendő' (tkp. *'fül-kötő') szóhoz hasonlóan — 'cövek-kötő'-t, 'cövek-erősítő'-t, 'szeg-erősítő'-t jelentene, ami már találó elnevezése lehetne a szóban forgó tárgynak. Az ebben a magyarázatunkban szereplő komi *kert* stb. szó alakjai: (FOKOS-FUCHS:) Lu. *peł-kert* 'Kopftuch', V. *kertni*, Le. *kert-* 'binden, anbinden', V., Ud. *kertavni*, AV., Sz. *kertal-*, Le. *kertalni*, Pr. *kertalni*, Vm. *kertō'ni* 'binden, zusammenbinden, zubinden, umbinden . . .', V., Ud., Le., Vm. *kerted*, Pr., FV. *kerted* 'Band, Binde, Verband (beim Kranken), Knoten' stb., (WICHM.—UOT.:) Lu. *peł-kert* 'grösseres Kopftuch', Lu. *kertni*: *širkosen k.* 'mit Laufknoten binden', S., Lu. *kertalni*. V. *kertavni* 'binden, festbinden . . .', P. *kerta'sni* 'sich binden', P. *kertet* 'Band, Binde' stb. WIEDEMANN is ismeri a *peł-kört* 'Kopftuch', *körtny*, *körtalny* 'binden, anbinden, zubinden' stb. alakokat, de adatai — minthogy nem jelöli meg a nyelvjárásokat — nem tudnak útbaigazításokat adni. Azonban nemcsak WICHMANN, hanem ROGOV is, КУЗНЬЦОВ—SZPороVA is ismeri a permjából a *kertavni* 'вязать, завязать' igét (ROGOV a *kertni* = *kertavni* igét is).

Ámbár magyarázatomat lehetségesnek tartottam, mégis be kellett látnom, hogy ennek a magyarázatnak nagy gyöngéje az, hogy magát a *kert* 'kötő' szót eddig csupán egy kis területről, és ott is csak összetételből tudták

* L. NyK. LVII 240, LIX 173, LXII 101.

kimutatni. Csakhogy akkor elkerülte a figyelmemet az, hogy SAHOV szótára a Felső-Sziszola vidékéről is idézi a *pelkert* 'платок' szót, és — ami ennél még fontosabb — ez a szó a permjákban is megvan (vagy legalábbis megvolt): WIEDEMANN ti. (a Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg XXXI. kötetében; I. „Zusätze und Berichtigungen zu dem syrjänisch—deutschen und wotjakisch—deutschen Wörterbuch 1880” a 298. lapon) a következő adatokat közli: *kört* (P) 'Bündel', *jur-si-k*. 'Kopfbinde'. A 'kötő; (kötés)' jelentésű komi *kert* szó tehát a permják területén is élt. Így joggal tehetjük fel, hogy a jazvai zürjénség is ismerte ezt a szót, de ott is — miként a zürjénség legtöbb nyelvjárásában — ez a szó — bizonyára a 'vas' jelentésű *kert* szóval való teljesen egyező hangalakja miatt — elavult és csak egy izolált összetételben őrződött meg. Hogy ilyen tendenciára valóban gondolhatunk, azt az a körülmény is igazolhatja, hogy magában a luzai nyelvjárásban is az 1924-ben megjelent SAHOV-féle szótár szerint (63 és 48) két alak (*pelkert* és elhomályosult összetételként: *pelket*) élt egymás mellett ('платок' jelentésben), viszont az 1961-ben megjelent Сравнительный словарь коми-зырянск. диалектов tanúsága szerint (I. 280 és 423) ma ez a szó csak *pelket* alakban használatos ebben a nyelvjárásban. (Persze ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy ezen a területen nem élhetne még a WICHMANN feljegyezte *pel-kert* is.) És végül, hogy csakugyan régebben elterjedtebb és legalább egyes vidékeken (Lu., Le., FSz., P.) gyakori szó is lehetett a *pel-kert*, emellett szól az, hogy származékszava is fejlődött; az idézett tájszótár (423) szerint ma is élő szavak: Lu. *pelketašni*, FSz. *pelketašni* (nyilván: **-ašni* > *-ešni*) 'надеть платок (на себя)' jelentésben.

Fejtegetéseink eredménye kettős: a jazvai *tul-kört* tehát valóban nem 'fából való vaskarika', hanem '(fából való) cövek- (v. szeg-)erősítő' ('Pfahl- o. Nagel-Binde'), másfelől helyesnek bizonyult az a kikövetkeztetésünk, hogy ebben a nyelvjárásban is meg kellett lennie a **kert* 'kötő' szónak.

16. Permjak loka

A komi (WICHM.—Уот.) V. *loka* 'gar sehr, ziemlich', (FOKOS-FUCHS) V., FV. *loka* 'ziemlich, gehörig; sehr (Adv.)', (WIED.) *loka*, *lokas* Adv. 'bö, schlecht, — sehr' stb. szó magyarozatával kapcsolatban a FUF. XXX. kötetében (219—21) megjegyeztük, hogy Rogov (Пермяцко-русский словарь 91) a permjak *loka* szónak 'за то, поэтому что' jelentését is ismeri és példának (uo.) a következő mondatot mutatja be: *me og mun ovni-to, loka edden veg* 'я не пойду жить-то, потому что очень сердит'. Az volt a véleményem, hogy a *loka* szónak ilyen értelmezése tévedésen alapszik; úgy gondoltam, hogy a fenti mondatban a *loka* bizonyára az *edden* szóhoz tartozik, vagyis *loka edden veg* jelentése tkp. 'igen nagyon (azaz: igen erősen) haragos', és így ezt az utómondatot tkp. semmiféle kötőszó nem vezeti be. Annak nem tulajdonítottam jelentőséget, hogy Rogov a maga nyelvtanának 82. lapján is a kötőszók közt említi a *loka* szót (*loka* 'потому'). Nem figyeltem fel azonban WIEDEMANN-nak a fent említett Zusatz-ben (299) idézett adatára: *loka* (P) 'deswegen', ámbár még abban az esetben is, ha figyelembe vettem volna, bizonyára az lett volna a véleményem, hogy ez az adat feltehetően Rogovra megy vissza. Véleményemben megerősített az a tény, hogy KUZNYECOV—SZPOROVÁNAK 1946-ban megjelent orosz—permjak szótárában sem találom

ezt a szót (sőt az azóta, 1962-ben megjelent permják nyelvten sem említi ezt a szót a kötőszók közt). Csak akkor estem gondolkodóba, mikor az (1961-ben megjelent) fent említett tájszótárban (197) *loka* jelentései közt a következőt is olvastam: Vm., AV. 'в самом деле, действительно, вправду', pl. Vm. *buren sórnit, daške i loka leđžas* 'поговори по-хорошему, может и вправду отпустит'. Ez a jelentés persze még nem azonos Rogov 'потому' jelentésével, de arra igenis figyelmeztet, hogy a *loka* szónak lehetnek az eddig ismertektől eltérő jelentései is. Nagy volt mégis a meglepetésem, mikor az ugyancsak 1961-ben, ЛITKIN szerkesztésében megjelent Коми-русский словарь-ban (374) a *loka* címszó alatt az ismert jelentések felsorolása után ezt olvastam: „союз, потому что, так как”. De már az 1955-ben megjelent Современный коми язык 275. lapján is ott találjuk az okhatározói kötőszók között a *loka* szót 'так как' jelentéssel, és a következő példával megvilágítva: *knigaseg oset, loka te kosavlan* 'не дам книгу, потому что ты рвешь' ['nem adom oda a könyvet, mert te elszakítod'].

1949-ben megjelent dolgozatomban persze nem ismerhettem ezeket az adatokat, de ma már ezek kétségtelenné teszik, hogy Rogov adata helyes. Az persze más kérdés, hogy ez a használat hogyan magyarázandó: levezethető-e a *loka* szó eredeti 'rosszul' jelentéséből, vagy a 'meglehetősen' vagy pedig a 'valóban' jelentéséből, vagy pedig egészen más eredetű szóval van-e itt dolgunk. (Arra is lehetne gondolni, hogy a *loka* itt egy közbevetett mondat vagy mondatpótló volt.)

Mégis legyen szabad egy magyarázatot megkísérelnünk.

Talán nyomra vezethetnek bennünket a *loka* szóról a Tájszótárban közölt (és már fent idézett) adatok.

Láttuk, hogy a vimi és az alsóvicsegdai nyelvjárásban *loka* azt is jelenti, hogy 'в самом деле, действительно, вправду'. Mármost tudjuk, hogy ezek a jelentések közel állnak a komi *bura-ke* jelentéseihez, sőt részben egyeznek is velük. Így WIEDEMANN szerint *bura-kö* jelentése 'am Ende, vielleicht', (nálam:) V. *bura-ke, bura-ke*, V., S. *bura-ke, bura-ken*, Pr. *bura-ke* 'разве, кажется, должно быть; vielleicht, wohl, am Ende vielleicht (dennoch)', (a Tájszótár szerint:) Vm., Pecs., Szikt., KSz. *burake*, Vm. *burakeš*, FV. *burake* 'должно быть, наверно ('bizonyára'), вероятно ('valószínűleg'), кажется, как будто'; a Современный коми язык (297—8) is megállapítja, hogy *burake* (mint közbeszúrt, a mondattal nem szervesen összefüggő „modális szó”) azt jelenti, hogy 'наверно, вероятно' [hozzáfűzi: „от *bura ke* 'если хорошо, благополучно (будет всё)']], és a szó használatára a következő két példát idézi: *silj, burake, zev okota vellini karad* 'ему наверно, хочется съездить в город' és *brigadirid lokte burake* (vagy: *brigadirid lokte ke-a*) 'бригадир-то идет (сюда) как будто'. Hasonlót állapít meg az 1961. évi Коми-русский словарь is: *burake, burakeš* „közbevetett szó” és jelentése: 'должно быть, наверно, вероятно, видимо, кажется, как будто'.

Különösnek látszhatnak, hogy a *loka* is (melynek eredeti jelentése 'rosszul'), és a *bura-ke* is (melyben *bura* eredeti jelentése viszont 'jól'), a két alapszónak egymással ellentétes jelentése ellenére, egyformán jelentheti azt, hogy 'наверно, вероятно'. Ezt a jelenséget azonban mégsem fogjuk meglepőnek találni, ha arra gondolunk, hogy *loka* és *bura* között egyébként is van ilyen jelentésbeli találkozás, sőt egyezés. Tudjuk, hogy ellentétes jelentéseknek ilyen irányú fejlődése több nyelvben is ismert jelenség. A NYK. LIV. kötetében (63 kk.) több példát idéztünk erre a nyelvi jelenségre (például: *számos ~ számtalan*,

egy ~ egyetlen ; német: *Masse ~ Unmasse*). Így *loka* és *bura* is egyformán jelenthetik azt, hogy 'meglehetősen' és 'nagyon' ('ziemlich' és 'sehr'). Például egyfelől: (WIED.) *bura* 'gut, genug, ziemlich', (WICHM.—UOT.) V., S., Pecs., Lu., Le. *bura*, P. *bura*, *bura* 'gut (Adv.)', V., Ud. *ziemlich, sehr*, (nálam:) V., S., Pr. *bura*, VU., Le. *bura, bura*, Vm. *bura* 'gut (Adv.)', V. 'ziemlich, genügend (Adv.)', VU., S., Le., Vm. 'gut (Adv.)', Pr. 'gut, schön. fest (Adv.)', stb. Másfelől: 'ziemlich, sehr' lehet a *loka* szónak is a jelentése, mint már e fejtegetéseink elején láttuk. Nézzünk egy-két példát! (WICHMANN, Syrj. Volksdichtung 210:) *l o k a t a j t e n a d n i r i d i d ž i d ' g a r s e h r* ist ja deine Nase gross'; (ZNépk. 28:) *b u r a i d ž i d j a š š i k* 'elég (tkp. jó [1]) nagy láda'; (Tájszótár 30:) *b u r a i d ž i d* 'довольно большо́й', és (uo. 197:) *l o k a i d ž i d* szintén 'довольно большо́й'; a jažvai-permjákban is LITKIN (144) szerint *loka* és *bura* egyformán 'очень, весьма' jelentésű (92: *bura* 'крепко, хорошо, сильно'. (Tanulságos az az adat, melyet LITKIN itt idéz: *loka bura vartis* 'очень сильно [igen erősen, igen nagyon] ударил он'.)

Mármost közelfekvő az a gondolat, hogy a most vázolt jelentésfejlődés mintájára ez a két szó most már nemcsak a *loka* és *bura* esetében, hanem a *loka* és *bura-ke* esetében is hasonló jelentésűvé lett, azaz a *bura-ke* mintájára a *loka* is felvehette a 'talán', sőt a 'bizonyára' jelentést is.

Ez a magyarázat persze azt jelentené, hogy *loka* mégsem igazi kötőszó, hanem csak határozószó, mint a vimi és alsóvicsegdai nyelvjárásban, és csupán ráértéssel kapta a 'mert' jelentését (ami persze egy komi, de általában is egy finnugor kötőszóval kapcsolatban nagyon valószínű magyarázat lehet). Fenti példáink — sajnos — csekély számúak, és ez megnehezíti magyarázatunk helyességének ellenőrzését, de mégis ezekkel operálva azt mondhatnók, hogy éppen úgy, mint ahogyan az idézett vimi mondat azt jelenti, hogy „beszélj szépen, talán valóban (csakugyan, bizonyára: вправду) elenged”, ugyanúgy a másik két példa is így értelmezhető: „nem megyek oda, talán (vagy: bizonyára) nagyon haragos”, illetőleg: „nem adom oda a könyvet, te talán (vagy: bizonyára) eltéped”. ⑤

Magyarázatunknak természetesen nagy gyengéje az, hogy a *loka* szót ebben az alkalmazásban csak a *bura-ke* szóval, nem pedig az egyszerű *bura* szóval tudtuk párhuzamba állítani. Sajnálatos körülmény az is, hogy olyan kevés példa állott rendelkezésünkre; így még azt sem tudtuk megállapítani, hogy véletlen-e vagy sem, hogy ROGOV mondatában és a Современный коми язык példájában az első mondat tagadó értelmű. De megfejtési kísérletünk annyit legalább mégis megmutatott, hogy lehet és érdemes is a *loka* „kötőszó” eredetével foglalkozni.

17. Chanti *šit-* 'szerezni'

„Jövevényszó kutatások” c. tanulmányomban (NyK. LV, 38) a címül írt ígét orosz eredetű jövevényszónak tekintetem és a hasonló jelentésű orosz на-жить szóra vezettem vissza (a на-igekötő elhagyására más példát is ismerünk). Ez a magyarázatom azonban téves volt; mint itt látni fogjuk, ebben az északi-chanti igében k o m i eredetű jövevényszóval van dolgunk.

Nézzük először a chanti adatokat!

(HUNF.—VOLGODSZKIJ:) *šid-ta* 'elérni, utolérni, bírni' (pl. *penk menimta pitsem kuš, pa an šitsem* [így!] *menimta* 'a fogat bár ki kezdtem húzni, de nem bírtam kihúzni'; *šitilita* 'sietni'), (AHLQV.:) *šitlem* 'erwerben', (PB.) *šit-*

'szerez, kap'; pl. (ONGy. 190:) *ōχλῆπι jem pant šeltta šitleu* 'szános jeles utat szerzünk azután'; (uo. 107:) . . . *nēmäl šeltta šitmal* ' . . . nevét innét kapta'; (uo. 44:) *tam törmæn läbat äl neŋen-ki šittal* 'ezen világod hét tája (?) ha neked jut'; (OH. II 9:) *nēmäl šeltä šitmal* 'nevét innét kapta' stb. Minden valószínűség szerint ide tartozik KARJALAINEN következő adata is: (KT. 886:) *O māřm šülöm* 'ehdin; успею', *ϋñ šülöm* 'en ehdi, minulla ei ole aikaa; не успею'. L. még STEINITZ OVD. I 166: *nēmait at šites* 'er kriegte nichts [los]', (L. még alább.)

Ez a szó a *m a n y s i* ban is megvan (É. *sēt-* stb. alakban) ugyancsak mint komi eredetű jövevényszó; l. Nyk. LV, 44, ALH. III, 267. Itt azonban a szó jelentései igen változatosak: SZILASINÁL: 'kijön, [ki]mozdul, jut, megy lehetséges', (MUNKÁCSINÁL VNGy. II 447, 698) 'kihúz', MUNKÁCSI—KÁLMÁN-NÁL (VNGy. III/2: 345) É. *sēti*, KL. *šēti* 'eláll, szabadon van, jut', (uo. IV/2: 81) FL. *sēti* 'kihúz, megfojt', (uo. 162:) Sz. 'elválik, elszakad', *sēlap-* 'kibújik, kiszabadul'.

Ezek közül az adatok közül azok is, amelyek kétségtelenül ide tartoznak, annyira szétágazó jelentésűeknek látszanak, hogy együvértartozásukban kételkedhetnénk.

Azokban egyszerűbbé válik a kérdés, ha az ezeknek az obi-ugor szavaknak eredeti alapjául szolgáló komi szóból indulunk ki.

Ez a *k o m i* szó a következő: (FOKOS-FUCHS:) V., Ud., Sz. *šedni*, AV. *šed-*, Pr., FV. *šed-*, Vm. *šed-* 'zuteil werden, zufallen, erlangt werden', vagyis 'akad, keze ügyébe kerül, jut', V. *šedavni* 'zuteil werden, zufallen, irgendwohin geraten (Frequ.)', (WICHM.—UOT.) V., S., Lu., I., P. *šedni*, Ud. *šednis* 'достаться, добыться, zufallen, zuteil werden, erlangt, erhalten werden', (V., S., Lu., I., P. auch:) *попасться, пойматься, kommen, geraten, gefangen werden* (bes. Wild)', S., Lu. *šedalni*, P. *šeda'vni*, I. *šedō'ni* 'попадаться, доставаться, kommen, geraten, zufallen, zuteil werden'; WIEDEMANN így fordítja le a *šedny* szót: 'vorkommen, sich ereignen, gelangen, erlangt werden, zufallen, zuteil werden', a Tájszótár szerint *šedni* (FV. *šedni*) jelentései: 1. Vm., I., Lu., Le., AV., Pecs., V. (Sziktivkar), KSz., FV. 'попадать, попасть, попадаться, по-пасться, пойматься, выниматься, вынудиться, извлекаться, извлечься', 2. Vm., I., AV., Ud. 'достаться'; 3. Ud. 'быть под сылу, соответствовать силе, возможности'.

A komi szó alapjelentéséről bizonyosan ezt vehetjük: 'jutni', mégpedig 'nekem jut, nekem akad, nekem adódik valami'; talán még legmegfelelőbb az udmurt-komi szónak az a fordítása, melyet WICHMANN ad a WotjChrest.-ban: udm. 'sich finden', komi I. 'zufallen, erlangt werden, vorkommen'. Csakhogy egy 'jutni' jelentésű ige nemcsak azt jelentheti, hogy „n e k e m jut vmi”, hanem azt is, hogy 'én jutok valamihez' (németül: [egyfelől] *m i r* kommt etwas zu, [másfelől] *i c h* komme zu etwas). Mármost „nekem jut [valami]” ugyanazt jelenti, mint az „én kapok, találok, szerzek valamit” kifejezés, az „én jutok [valamihez]” ugyancsak azt jelenti, hogy „én találok, szerzek [valamit]”. A két jelentés így érintkezik egymással, egymásba folyik. Sőt — ha a mondat szerkezetéből (a határozó és tárgy alakjából nem lehet megállapítani, hogy melyik szerkezettel állunk szemben — esetleg el sem tudjuk dönteni, hogy adott esetben melyik kifejezésmóddal van dolgunk. Ilyen eset azonban a permi és az obi-ugor nyelvekben gyakori lehet. Ha ti. 3. személyű az ige és a tárgy jelöletlen (ragtalan), a mondat kétféle jelenthet: például egyik alább idézett mondatunkban: komi „hal akad (jut)”: a) 'hal (vagyis

valami) akad [neki] = 'hal találkozik', és b) 'ő halat [vagyis: valamit] talál ~ ő halhoz jut'. Ha tehát eredetileg a mondat a szó eredeti jelentésének megfelelően az a) típust képviselte is, könnyen megtörténhetett, hogy az ige alkalmazása átesaphatott a b) típusbeli használatba.

A következő komi mondatok világosan az a) (tehát eredeti) típust képviselik: „nekem jut valami”: (ZNépk. 57:)-V. *sije ne-kodli oz sed* 'azt [a lovat] senki se tudja megkapni' (tkp. 'az senki nek sem jut'); (uo. 76:) AV. *med itsetli ninem ez sed* 'a legkisebbnek [ti. a legkisebb leánynak] semmi sem jut' (= 'az semmit sem kap'). Viszont a b) típust képviselik a következő mondatok: (uo. 39:)-V. *mi i-ke ne sedis*, ez, *širke šad?* 'akadt-e valami hurkodba, vagy sem?' (= 'jutott-e oda'); (uo. 68:)-V. *ma mi s petas soeštšini da i šede* 'a nyja kimegy [az állatokat] etetni és beleakad [a hurokba]'; (ZSzöv. 180:)-Ud. *kuddža me tatiš šeda?* 'hogyan kerülök ki innen?' (= 'hogyan jutok én ki'); (uo.:)-Ud. *vlen šedi me pušis* 'én csak akkor szabadultam ki a fából [a fa két ágának közéből]'; (SWb. 984:)-Pr. *kokis šedis letške* 'lába a hurokba akadt'. Vö. (uo.:)-Vm. *tšeri nelma šedi* 'ein Fisch, ein Njelma-Fisch, ist ins Netz geraten' (olyan értelemben, hogy 'olyan halat fogtam').

Az a mondat, melyet a Tájszótár (427) idéz: Ud. *eften oz sed bergednišse* 'один не сможет перевернуть' azt jelenti, hogy 'egyedül (egymagában) ő nem jut hozzá, nem bírja megfordítani', viszont ha *eften* nélkül használjuk a mondatot (esetleg, ha ez létező alak, **eftenli* alakkal), akkor így is értelmezhetjük: 'megfordítani nem jut neki, nem sikerül neki'.

A mondottak alapján érthető lesz a komi ige értelmezésének sokfélesége ('jut, kerül, akad, beleakad, kikerül, szabadul, kap, bír, sikerül'), vagyis meggyőződhattünk arról, hogy itt az adott helyzetnek megfelelő (az összefüggésből adódó) értelmezésekkel, változatokkal (de nem: jelentésekkel) van dolgunk.

Ha mármost ezek alapján fenti és z a k i - c h a n t i példáinkat nézzük, csakhamar megállapíthatjuk, hogy ott is mindkét típus van képviselve: A *šitsem*, *šittem*, *šitleu šitšas* személyes szerkezetek; jelentésük 'én jutottam hozzá, én bírtam, én tudtam', illetőleg 'mi jutunk hozzá' stb., viszont a *nežen šittal*, *nēmäl šitmal* alakokban a datívusos típus jelentkezik, azaz: 'neked jut, akad, sikerül', amiből az is következik, hogy a fent idézett *nēmäl šitla šitmal* pontosabban így fordítandó: 'neve honnan jutott (neki), honnan eredt' (értelemileg természetesen helyes a 'honnan kapta' fordítás).

A KT.-ből idézett adatok azonban magyarázatra szorulnak. A *mārēm šittem* szó szerinti jelentése (vö. uo. 539–40): 'időt vagy alkalmat nyerek, szerzek v. találok'; ez tehát olyan szerkezet, mint az ÖNGy. 190. lapjáról fent idézett „számos jeles utat szerzünk azután”, vagyis már teljesen személyes szerkezet („én jutok valamihez”), olyan kifejezés, mint (KT. 540:)-Kaz. *mārēm γδλδm'šš* 'ehtia, успеть, ... Zeit zu etw. haben ...' (vö. uo. 371:)-Kaz. *γδλδm'šš* 'verdienen (durch Arbeit, z. B. Geld); erwerben, verschaffen'. A címszónak a fordítása (KT. 886:)-Kaz. *šittš*, O *šittä* 'viivytellä; jääda kauaksi johonkin; помещать; säumen; irgendwo lange bleiben' — miként a példamondatok is mutatják — nem egészen pontos, vagy nem találó. Az 'időzni' jelentést talán úgy értette a közlő, hogy „időt találok, ráérek, itt időzöm, itt maradok sokáig”. A szókezdő s- (< komi š-) szabályos az O-ban, a Kaz. szó (melyben š- szókezdő hangot várnánk; l. pl. FUF. XXXII, 87, 88) talán < O.

A c h a n t i szólások és fordításuk nem mutatnak nagy változatosságot, annál változatosabbak azonban az itt tárgyalandó m a n y s i kifejezések.

A komi *šed-* igéből alakult *m a n y s i* ige többféle jelentésben szerepel a manysiban.

Nézzük most ezeket a jelentéseket!

1. 'jut': (VNGy. III 491:) KL. *šöt uj nämä ön šeti* 'száz állatról híres neve nekem [dativus] jut' (III/1: 345: „a száz medve neve nekem kerül, a századik medve helyett én [a medve] ejtem el Tómat”). Itt a komi „nekem jut, nekem adódik” szerkezetnek teljesen megfelelő kifejezésmóddal van dolgunk, ugyanolyanl, mint amilyent a chanti *nēmel šitmal*-ban láttunk.

2. 'kijön': (VNGy. II 122:) É. *šot at sēte'it* '[a szárnyas állat körmei oda befúródtak, akárhogy rántja,] nem jönnek ki'; (uo. 122:) *ul voss sēte'it* '[karmai] ki ne jöhessenek'. Az eredeti, tulajdonképpeni jelentés: 'nem akadnak, nem jutnak (birtokába)', ill. 'ne akadjanak...'. Akár alanyi szerkezetnek (a 'karmok nem jutnak ki, nem akadnak, nem kerülnek ki), akár dativusi szerkezetnek vesszük ('neki nem jutnak'), itt a 'kijön' jelentés csak alkalomszerű értelmezés, de alapjában véve nem fordítás, hanem a komiból ismert 'jut' a jelentése.

3. 'kihúz': MUNKÁCSI a most idézett *ul voss sēte'it* mondatnak (uo. II 121) '[karmait] ki ne húzhassa' alakban adott fordítása alapján úgy véli (VNGy. II 698), hogy *sēti* jelentése 'kihúz'. Ez természetesen tévedés; a *sēte'it* többszám (3. szem.) és magyarázata, jelentése azonos az 1. pont alatt tárgyalttal.

4. 'kimozdul': SZILASI a kondai nyelvjárásból ezt az összetételt idézi (hely megjelölése nélkül): *el-sēti* 'kimozdul'. A mondatbeli összefüggés ismerete nélkül nem tudunk erről az alkalmazásról közelebbit mondani, de valószínűnek tartjuk, hogy itt az 1. pontban tárgyalt 'kijön' féle alkalmazáshoz hasonló esettel van dolgunk.

5. 'eláll, szabadon van': Az 1. pont alatt említett mondatához („a száz állatról híres neve nekem jut”) a VNGy. III/2: 345. lapján jegyzet gyanánt a következő két példamondat csatlakozik: É. *āvi pal at sēti* 'двери не отстают (замерзли), не могу отпирать' [KÁLMÁN BÉLA fordítása: 'az ajtók nem állnak el (befagytak), nem tudom kinyitni'], és É. *šajrap-nāl kyon at sēti* 'топорище не выниматся, не отстает от топора' [KÁLMÁN BÉLA fordítása: 'a fejsze nyele nem jár ki, nem áll el a fejszétől']. A jegyzet befejezése: „KL. *šēti* = É. *sēti* [KÁLMÁN BÉLA értelmezése: 'eláll, szabadon van, jut']”.

Az első mondatot kétféleképpen értelmezhetjük: 'az ajtó ketté (vagy: ki) nem jön', vagy: 'az ajtót ketté (vagy: ki) [nyitni] nem jut (nem sikerül) nekem'. Az *отстают* a *pal* jelentését kívánja kifejezésre juttatni, egyébként olyan esettel van dolgunk, mikor az esetleges tárgy jelöletlensége miatt nem tudjuk, hogy 'nekem nem sikerül ki[nyitni]', vagy pedig 'az ajtónak nem jut, nem adódik ki[nyitni]'. Az 'eláll' vagy „szabadon van” fordítás csak alkalomszerű, okkasionális alkalmazást tükröz, csak értelmezést ad, de nem tulajdonképpeni fordítást. A 'sikerül' jelentéssel kapcsolatban l. fenti komi példánkat: „neki nem sikerül megfordítani”.

Ami mármost a második mondatot illeti („a fejsze nyele nem jár ki, nem áll el a fejszétől”), itt bizonyára nem volt elég ügyes a közlő magyarázata. A mondat jelentése hasonló az 1. pont alatti használathoz: (ott „a karmok nem jönnek ki”, itt „a nyél nem jön ki”). Emlékeztetünk fenti komi példánkra is: „hogyan jutok (kerülök) ki innen?”. A mondat szerkezete is szerencsés párja az előbbinek, az igének itt *kyon*, ott *pal* a határozója.

6. 'elválik, elszakad': Ez a jelentés, melyet mint a *sēti* szó értelmét a VNGy. IV/2: 162 és 300 idéz, persze nem áll messze az előbbi pontban „eláll, szabadon van”-nal magyarázott alkalmazástól.

Ez az értelmezése a következő mondaton alapszik: (VNGy. IV 171:) Sz. [megfogta, akárhogy forgolódott,] *at sēts* 'nem bírt kiszabadulni' (oroszul: 'не могла отвертеться'). Magyarázatul (VNGy. IV/2: 162) a következő mondatok szolgálnak: *am naṇṇṇal ḡot-sēte'im* 'я от тя оторвусь, вырвусь'; 'én tőled elválok, elszakadok'; *āxsar nāl joli-pālnal ḡāt-sētaps* 'из слопца вынялась, ослободилась; a róka a csapdából kibújt, kiszabadult'.

Említettük már, hogy ez a jelentés közel áll az előbbi pontban tárgyalt használathoz. Ugyanúgy fordítható itt a *sēt*- ige 'kiszabadulni' szóval, mint az Ud. *kuddā me tatiś šeda?* 'hogyan kerülök ki innen?' (l. fent).

7. KÁLMÁN BÉLA (VNGy. IV/2: 300) még egy feltűnő adatot közöl, nevezetesen azt, hogy a *sēti* szónak 'kihúz, megfojt' jelentése is van. Ezt a jelentést a VNGy. IV 15 következő mondata alapján állapítja meg: FL. *ānām tūjtāl al sētītā* 'majdnem, hogy megfullaszt hóval'. Az ehhez csatlakozó magyarázat (IV/2: 81) „почти что не задушит снегом”, és mellette KÁLMÁN BÉLA megjegyzése: „éppen hogy meg nem fojtja hóval: *sēti* 'kihúz, megfojt'”. A 'kihúz' jelentés a 2. pontban közölt adatokon, illetőleg MUNKÁCSINAK ott idézett fordításán alapszik és nem vonatkozik a szónak itteni alkalmazására. Itt tehát csak a 'megfojt' jelentéssel kell foglalkoznunk. Amennyiben itt csakugyan a komi eredetű *sēt*- szóval van dolgunk, arra gondolhatunk, hogy itt — miként a kifejezés szerkezete mutatja — a *sēt*- szó úgy van szerkesztve, mint általában (az obi-ugor nyelvekben) az 'adni' ige („valakit valamivel adni”); l. pl. *m a n y s i* (VogNyelvj. 9:) *am naṇṇ nānāl mīlām* 'én kenyeret adok neked', *naṇ ānām tārāl lausāsṭan* 'te énnekem kendőt ígértél', *c h a n t i*: [ПАТК.—FUCHS 59:] *mant ēvejat ent mejōi* 'er gab mir (Akk.) keine Tochter (Instr.)'. Ennek alapján azt gyanítom, hogy itt a *sēt*- igének kauzatív származékával van dolgunk és tkp. **sētītā* alakot várhatnánk itt 'juttat' jelentéssel ('hóval juttat engem' = 'havat szór rám'); a képzés módjára vonatkozólag vö. pl. *pati* 'esik': *patti* 'dob, juttat' (l. SZILASI, továbbá SZABÓ D.: NyK. XXXIV, 61).

8. Nem kell külön foglalkoznunk azzal az adattal, amelyet SZILASI (NyK. XXV, 401) ugyancsak a *sēti* címszó alá von, nevezetesen: T. *kātāl ūmās šets* 'a nap erősen süttött'. SZILASI maga is hivatkozik (uo. 403) a P. (VNGy. III 525) *pāl šitlilām* 'megsütjük (duális)' szóra; l. még VNGy. III/2: 356, 406: „P *pāl šitlōḡu* 'megégni'”. Ennek a magyar *süt*- igével egyeztetett (??) szónak természetesen semmi köze sincs a *sēt*- 'jut' igéhez.

Az itt tárgyalt obi-ugor ige tehát komi eredetű jövevényszó, mely eredetijével jelentésárnyalatai tekintetében is számos egyezést tüntet fel.